卐

॥ कच-देवयानीयम् ॥

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

卐

॥ कच-देवयानीयम् ॥

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

प्रकाशक: —
ओगेटि अच्युतराम शास्त्री, एम्.ए.

*

पुस्तक प्राप्तिस्थलम् :—
पं. ओगेटि परीक्षित शर्मा, एम्.ए.
जि ७, शिवकीर्ति, घोरपडी,
पुणे ४११ ००१.
महाराष्ट्र (भारत)

*

सर्वाधिकारा: :—
प्रकाशकायत्ता:

*

मुद्रक: :—
मे. शंकरराव राजहंस आणि कंपनी
२०३८, जान महंमद स्ट्रीट, पुणे ४११ ००१.
महाराष्ट्र (भारत)

।। कच-देवयानीयम् ।।

विद्यापरिसमाप्त्यर्थं । नाटच-सर्व-कलानिधिम् ।
संसार-सुख-दातारम् । कविं वन्देऽसुराधिपम् ।।

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः — (नेपथ्याभिमुखं विलोक्य) आर्ये इतस्तावत् ।

नटी — आर्य इयमस्मि ।

सूत्रधारः — विस्मयमुखाऽसि किं विवक्षसि ?

नटी — इच्छाम्यार्येण सार्थं कचदेवयानीयं नाम नाटकं प्रदर्शयितुम् ।

सूत्रधारः — किं गीर्वाणान्ध्र भाषाप्रवीणेन परीक्षित् शर्मणा प्रणीते परीक्षिन्नाटकचक्रे, विराजमानं कचदेवयानीयं नाम नाटकम् ?

नटी — आम् तदेवनाटकं, यत् शृङ्गार संगीत प्राधान्येन बिरचितम् ।

सूत्रधारः — श्रुणु ।

संगीत-रम्या कचदेवयानी । विभाति शृङ्गार-रसप्रपूर्णा ।
नटी नटानां सुलभाभिनेया । पद्यश्रियाऽभूषित-सन्निवेशैः ।।

नटी — (आकर्णनमभिनीय) आर्य समर दुन्दुभयः प्रताडयन्ते ।

सूत्रधारः — (आकर्ण्य) आम् सुराऽसुराणां संकुल समरो भवति ।

नटी — आर्य, समर शब्द श्रवणात्, मम भीतिः संजायते । शीघ्रं गच्छावः एहि ।

सूत्रधारः — आर्ये, इतः पश्य । गुरुपुत्रः कचाख्यः शुक्राचार्य-निकेतनं गच्छति । एहि आवां गच्छावः (द्वावपि गच्छतः)

(शुक्राचार्यगृहं अतीव कलात्मकं सकल सुखदं, नयनानन्दकरं भाति। शुक्राचार्यः आसव पात्रेण सहोऽपविष्टः राजते। ततः प्रविशति ब्रह्मचारी कचः)

कचः — अहो सकल कला परिपूर्णमिदं शुक्राचार्य निकेतनमिति आसव गन्धेनैव ज्ञायते। अपिच।

भाति होमाग्नि-संदीप्तं। क्वचित्पुष्पासवाऽविलम्।
रजोगुण-समाकीर्णं। कवेस्सद्म कलामयम्॥

(समन्ततः विलोक्य एकत्रोपविष्ठं शुक्राचार्यं दृष्टवा आत्मगतं) अयं वर्चस्विनां वर्चस्वी, सौन्दर्यमय मूर्तिश्च। अयं संसार सुखदायकः। कलत्र भाव प्रदीपकः। नाट्यगान कलाभिनियन्ता। अपिच।

कलाप्रभावेन मनोज्ञमूर्तिः। सांतत्य-संसार-सुखात्तकीर्तिः।
एकत्र-मूर्तीकृत-राजनीतिः। विराजतेऽयं मधु-शुक्रमूर्तिः॥

(शुक्र समीपं गत्वा) अहं भोः अभिवादये। (इति साष्टाङ्गं प्रणमति)

शुक्रः — (किंचित् आसवं पीत्वा) मनोरथ सिद्धिरस्तु। (इति हस्त मुद्यभ्य आशिषः ददाति) कस्त्वम्?

कचः — **कचाख्योऽहं गुरोः पुत्रः। ब्रह्मचर्याऽश्रमे स्थितः।**
कवेः शुश्रूषया सत्यं। ज्ञानमाप्तुमिहागतः॥

शुक्रः — सुरगुरोः बृहस्पतेस्तनयः कचाख्यः? स्वागतं तेऽस्तु ब्रह्मचारिन्।

कचः — अनुगृहीतोऽस्मि कवे।

शुक्रः — प्रतिगृहणामि तेवचः। अपिच त्वां अर्च्यं अर्चयिष्ये, तस्मात् बृहस्पतिः अर्चितोऽस्तु। उपविश।

कचः — महौजसां सन्निधौ माभूदविनयः।

शुक्रः — अरे त्वं गुरोः पुत्रोऽसि । वरिष्ठोऽसि । उपविश ।

कचः — कवे, शिष्यस्तेऽहं । भवतां शुश्रूषया विद्यामभ्यस्तुं समागतोऽस्मि ।

शुक्रः — (किंचित् सुरां निपीय) सकल विद्यापारंगतस्य सुरगुरोः पुत्रोऽसि । किं मत्तः ज्ञानार्जनमिच्छसि ?

कचः — भार्गव, सर्वः सर्वं न जानाति । मुखे मुखे सरस्वती भाति ।

शुक्रः — अरे कच त्वमतीव बुद्धिमानसि । (इति अट्टाहासं करोति)

कचः — बुद्धिः शास्त्रोल्लीढा तेजोमयी भवति ।

शुक्रः — अरे कच, किंते वाक् चातुर्यं । त्वमतीव वाङ्गमी । अपिचेदानीं मम हृदयालवालेऽङ्कुरायसे ।

कचः — उशनः, न केवलं बुद्धिचातुर्येण प्रयोजनं, किंतु उद्यमशीलेन भवितव्यं ।

शुक्रः — कच, त्वं ग्रहण धारण पटुरसि । ब्रह्मचारी असि । ब्रह्ममयेन तेजसा प्रज्वलसि । अवश्यं ते कामना सफली भविष्यति ।

कचः — महतां सेवया श्रद्धयाच ज्ञानार्जनं भवति । भवतां सेवया नूनं विद्याधिको भवेयम् ।

शुक्रः — कच, श्रुणु ।

गुरुभार्गवयोर्मध्ये । बद्धवैरोस्ति सर्वदा ।
तथापि त्वां ग्रहिष्यामि । शिष्यरुपेण बालक ।।

अवश्यं तव कामनां पूरयिष्यामि ।

कचः — **अहो मे भाग्यमेतत्किं । सत्यमेवाभिभावना ।**
पुष्पिता फलिताजस्त्रं । सुराऽमोदं विधीयताम् ।।

शुक्रः — बाल, प्रमुदितोऽस्मि । न ते संशयो भवतु ।

कचः — किं ते प्रियं करवाणि भार्गव ।

शुक्रः — **शीलदाक्षिण्यमाधुर्यैः । गुणैराचारपूरितैः ।**
ब्रह्मचर्येण वर्तस्व । नित्य सेवा रतः परम् ॥

कचः — अनुगृहीतोऽस्मि गुरो । (इतिप्रणिपत्य गच्छन्) भार्गव सर्वदा लोकः अन्योन्य स्वीकार प्रदानेन समानत्वं भजते । यतः ।

महीतले किंतु रसातलेपि । खगोळदेशे प्रविराजमानाः ।
ग्रहास्सदा स्वीय रुचांप्रभावैः । परस्पराधीन रता भवन्ति ॥

शुक्रः — वत्स, मधुरमुक्तं भवता । (इति अट्टाहासं करोति, कचः निर्गच्छति)

(यवनिकापतति)

☆ ☆ ☆

॥ द्वितीयं दृश्यम् ॥

नाट्यमन्दिरे संगीतशाला । देवयानी (एकत्रोपविश्य गायति वसन्त-रागेण)

गीतम्

१ स्मररे स्मर रतिपतिं स्मर । अबलां मां नहि रे विस्मर ॥धृ.॥

२ अभिनव यौवन मधुराहम् । अविदित नूतन भावाऽहम् ।
कथमिह सेहे चित्तजबाधाम् । कस्मै वक्ष्ये दुर्भर बाधाम् ॥

३ अनितर विकसित यौवन लीला । अधिगत भावज चिन्तन शीला ।
रसमय चेतसि मधुमय कविता । निरवधि कलरव काकली-कलिता ॥

४ सततं सुखमय जीवन चालिनी । निर्दय सुमशर चिन्ता तापिनी ।
अविदित पूरुष संगम भाविनी । गाढालिङ्गन चुम्बन कामिनी ॥

(कचः पत्रपुष्पफलैः समागत्य, देवयान्याः गायन समये एकत्र पार्श्वे तिष्ठति. गीतावसाने)

कचः — अये शुक्राचार्य कन्ये देवयानि ! मधुरं गीतं भवत्या । अति रुचिराणि, मनोहराणि, फलपुष्पाणि, समाहृतानि मया, गृहाण । (इति तस्यै ददाति, देवयानी उत्थाय प्रेम्णा तं पश्यन्ती गृहणाति)

देवयानी — कच ! एतानि कुसुमानि परिमल भरितानि, अति सुन्दराणि, मनोहराणि । एतानि फलानि अतिरुचिराणी स्वादिष्टानि समाहृतानि भवता । (इति सर्वाणि जिघ्रति)

कचः — गुरुपुत्रि ! कर्तव्यं अनुष्ठितं मया । अत्र न मे विद्यते कृतिः । अस्यां नगर्यां सर्वाणि मनोज्ञानि रुचिराणी भवन्ति ।

देवयानी — कच ! त्वं किं वदसि ? अत्र सर्वाणि मनोज्ञानि रुचिराणि भवन्तीति ?

कचः — आम् एवम् ।

देवयानी — कच ! त्वं बहु सरसः । सर्वं साभिप्रायं वदसि ।

कचः — विद्यमान रहस्यं कथयामि ।

देवयानी — मे चित्त वृत्ति त्वं सर्वथा जानासि । तस्मात् गन्धिलानि अति परिमलानि पुष्पाणि, स्वादु रसप्रपूर्णानि फलानि, समाहृत्य प्रत्यहं ददासि ।

कचः — अत्र अचेतनमपि, चेतनं भूत्वा, रसभरितं भवति देवयानि ।

देवयानी — साधु भणितं भवता । आगन्तारोण्यत्र रसप्रपूर्णं हृदयाः भवन्ति ।

कचः — एतत् सर्वं शुक्राचार्याणां महिम्ना हरितं, रसमयं सुफलं च भवति ।

देवयानी — कच ! त्वं रसज्ञः । किं त्वं जानासि संगीत नाटचादिकम् ?

कचः — ममलोके देवाः सर्वेऽपि, ललित कला निष्णाताः भवन्ति। तत्सर्वं जन्मतः सर्वेषां सत्रामितं भवति।

देवयानी — तर्हि, सर्वदा त्वं मयासाकं नृत्त वाद्यगीतैः कालं यापय। मां परितोषय।

कचः — मदपेक्षया भवती सरसा कलावती।

देवयानी — भवतुनाम। कलाः स्त्री पुरुष संयोगात् रसप्लाविताः भवन्ति।

कचः — साधु भणितं भवत्या। तत्र भवतीं संगीत नाट्य वादनैः दिवा रात्रं तोषयिष्यामि।

देवयानी — कच! प्रकृत्यां सुन्दरं दृश्यं विलोकयन् सुधास्यन्दिनीभिः कविता वचनैः हिन्दोलरागमालप।

कचः — देवयानि श्रृणु।

गीतम्

मम कविता सारासारं। तव हृदये स्मर वारंवारम् ॥धृ.॥

१ तव चंचल-यौवन-हेला। मधुराऽपूरित कविता-लीला।
नितरां प्राकृत-शोभा-तरला। सुखदा भवति च सततं विमला॥

२ चित्रित-तारा-भासिनी। सुन्दर-शशिना-हासिनी।
धवलित-शारद-रजनी। व्यथयति हृदयं भामिनी॥

३ शीतल-मलयानिल-शालिनी। मे हृदयान्तर-संतत-कामिनी।
ललित-कलायम-जीवन-कामिनी। हृदयं व्यथयति मानिनि॥

देवयानी — कच, त्वदीय कविता चातुर्यं, कण्ठगत स्वर माधुर्यं च, सकल कलाजन चित्ताऽकर्षके भवतः।

सुधालिप्तेन रागेण। कृताऽहं भाव रागिणी।
विना संगीत-साहित्यं। जीवनं भाति पाशवम्॥

कचः — देवयानि ! भवती गुरुपुत्री । सकल कला प्रवीणाऽसि । त्वमपि गायं गायं मे हृदयानन्दं कुरु ।

देवयानी — कच केन रागेण गातव्यं ?

कचः — भवती कलावती खलु, तस्मात् कलावती रागमालप ।

देवयानी — सखे कच ! श्रुणु ।

गीतम्

१ चिन्तय नूनं मम कविता गानम् । नितरां पिबमधुराऽधर पानम् ॥धृ.॥

२ यौवन-मद-भरितं-हृदयम् । चिन्तय रसिकमनाः सदयम् ।
मन्मथ-हेवा-लसितं-मधुरम् । पिब सरसवचो मधुरम् ॥

३ चिन्तय मे पद-निचयम् । निवसतु सुतरामभयम् ।
सर्व-कला-कलितं-हृदयम् । जातं-रसमय-निलयम् ॥

४ मुन्चति-मदनः कुसुम शरम् । पश्यत्याशा चतुरस्वरम् ।
समाहर कुसुमचयं प्रेम भरम् । शामय मदनं-हृदय हरम् ॥

कचः — भवती मूर्तीभूत कलावती असि । त्वं यौवनेन, नाट्येन, गानेन विलासैश्च आराधनीयाऽसि ।

देवयानी — कच, प्रतिक्षणं नृत्य गायन वादनैः मां परितोषय । पितरं सभक्तिकं शुश्रूषस्व ।

कचः — भवतीं संतुष्टान्तरङ्गिणीं कर्तु सर्वथा कृतप्रयत्नो भवेयम् । भवत्यां तुष्टायां मे विद्या सफली भविष्यति ।

(नेपथ्ये वाले किं करोषि इति शुक्राचार्यः देवयानीं पृच्छति)

देवयानी — कच, तातपादाः आगच्छन्ति ।

(ततः प्रविशति शुक्राचार्यः ।)

शुक्रः — वाले ! उभौ संगीत नाट्य वादनैः अन्योनं कर्तव्यं विस्मृत्य भावप्रपन्चे विचरतः ।

कचः — अयि भोः भार्गव ! सेवया तत्र भवन्तं, गानेन देवयानीं च प्रतोषयितव्यं तन्मे कर्तव्यामिति तत्र भवता आज्ञाप्तोऽस्मि ।

शुक्रः — कच ! यदुक्तं त्वया तत् सत्यमेव । त्वं सकलकला प्रवीणोऽसि । मां सेवया, नाट्य गान वादनैः देवयानीं च सन्तोषयसि । अद्य प्रभृति गाः चारणाय नीत्वा विपिनं, ताभिस्साकं सायं निलयं प्रत्यागन्तव्यं इति अधिक सेवां ते प्रददामि ।

कचः — अयि उशनः । वः शासनं शिरोधार्यं भवति मे । अनुगृहीतोऽस्मि । (इति गच्छति । देवयानी शुक्रौ भूमौ उपविशतः)

शुक्रः — दुहितः । अद्यसायं वृषपर्वणः भवनं गन्तव्यं विद्यते । एषः राज्ञः आदेशः ।

देवयानी — असुराचार्याणां, शुक्राचार्याणां, वृषपर्वणः आदेशः शिरोधार्यः ? किमत्रविचित्रम् ? एतत् आश्चर्यं भवति मम ।

शुक्रः — राज्ञः आज्ञा अनुपालनीया । एषः राजादेशः । राजा प्रजा रक्षकः । तस्य आज्ञा सर्वेषां शिरोधार्या भवति । यदि प्रजाः तस्याज्ञां धिक् कुर्वन्ति तर्हि पालनाचक्रं अस्तव्यस्तं भविष्यति यतः ।

यथाऽर्क-भाससा-हीने । लोके ध्वान्तं भविष्यति ।
तथा राजाज्ञया-हीने । शुक्र-नीतिरियं श्रुणु ॥

(देवयानी अन्यत्र दत्तदृष्टिः भवति)

(तां विलोक्य) देवयानि ! ते हृदयमद्य विषयान्तरे संलग्नं भाति । किमत्र कारणम् ?

देवयानी — कचः कारणम् ।

शुक्रः — (आश्चर्येण) किं कचः कारणम् ?

देवयानी — (संकोचमभिनयन्ती) नहि । किंतु पितः ! कचः अनया विद्यया किं साधयिष्यतीति, विचार मग्ना संजाताऽस्मि ।

शुक्र : — यत् अन्ये साधयन्ति तदेव सोऽपि साधयिष्यति । किमत्र ते विचारणीयं विद्यते ?

देवयानी — जनक ! किमर्थं वृषपर्वा आमन्त्रणं प्रेषितवान् ?

शुक्रः — असुरेषु कलयः संजायते, तं कलहं प्रशामयितुं, राजा मम साहाय्यं अपेक्षते इति मे वितर्कः ।

देवयानी — कीदृश स्वरूपोऽयं कलहः ?

शुक्रः — बाले ! त्वं तव प्रश्न परम्परया मे शिरोवेदनां जनयसि । सर्वमेतत् असंबद्धं अपिच असाम्प्रतं ते भवति ।

देवयानी — पितः ! अयं ते शिष्यः कचः अतीव सरसः । कलाप्रियः । प्रत्यहं तव सेवां करोति । गायति । नृत्यति । सः मे रोचतेऽत्यन्तम् । सोऽपि मयि स्निह्यति ।

शुक्रः — बाले ! उत्तिष्ठ। गच्छावः । माध्यान्हिकं निर्वर्तनीयं भवति । (इति गच्छतः)

(यवनिकापतति)

☆ ☆ ☆

॥ तृतीयं दृश्यम् ॥

(उद्याने सायं समयः । देवयानी सख्या विलासिन्या सार्थं प्रकृति शोभां पश्यन्ती संभाषते)

देवयानी — सखि ! विलासिनि पश्य एते वातपोतकाः मन्दं मन्दं वहन्तः मे तनुलतां पुलकाङ्कुरैः कम्पयन्ति ।

गीतम् (काफी रागे)

१ सखि कुसुमे भ्रमरः मकरन्दम् । पिबति पदेपदे पश्य सानन्दम् ॥ध्रु॥

२ आनन्त्यं मलयानिलोयमखिलं । चुम्बति गात्रं क्षणेक्षणे चपलम् ॥

३　याचे नाहं किमपि मे जीवने । सेहे नाहं दर्पक बाधां यौवने ।।

४　वीक्ष्ये सुखदं गुरु-सुत-रूपम् । भोक्ष्ये मधुरं-रतिपति-रुपम् ।।

विलासिनी — (आश्चर्येण) देवयानि ! त्वं कदापि मे नोक्तवती ते हृदय भावनां । अद्य जानामि ते हृदय वेदनां । कथ्यतां कोऽय कचः । का कथेयम् ।

देवयानी — विलासिनि ! अयं सुरगुरोः पुत्रः ब्रह्मचारी । रतिराज सुन्दरः । समविभक्ताङ्गः । विनीतः । शीलवान् । सुशिक्षितः । कर्मसु कुशलः । गाननृत्य विद्या विशारदः । कामयेऽहंतम् ।

विलासिनी — देवयानि ! कथमयं अत्रागतः ।

देवयानी — पितृपादानां सकाशे विद्यामभ्यस्तुं समागतः ।

विलासिनी — देवयानि ! यथा त्वं तस्मिन् लग्नाऽसि, तथा सः त्वयि लग्न चित्तः अस्ति किं ? कामना श्रृङ्गार रसप्रपूर्णा भवितुं, परस्परा-यत्त चित्त संलग्नमावश्यकं भवति । तादृश विवाहानुबन्धनं सुष्टु शोभते ।

परस्पर-प्रेम-रसाभिनीताः । भावाः परं वर्धित कामरूपाः ।।
आजीवितान्तं मधुरं प्रवृद्धाः । कुर्वन्ति कल्याण ममुत्रलोके ।।

देवयानी — सखि मयि सः अत्यन्तानुरक्तः । यत् अहं कामये तत् सर्वं सः करोति । मयासह गायति । नृत्यति । वादयति च ।

विलासिनी—सखि! एकत्रैवानुरागश्चेत् सः रसाभासः भवति । तस्मात् सः त्वयि लग्न चित्तः यथा भवति तथा कुरू । नोचेत् तत् कल्याणं न भवति ।

एकत्र भावनापूर्णं । कल्याणं नास्ति भामिनी ।
कल्याणं सततं भाति । यत्रान्योऽन्यं मनोभवः ।।

देवयानी — सखि ! सः श्रृङ्गारभावपरम्पराभिसज्जित-रसप्रपूर्णं दृष्ट्या, मां सर्वदा संतोषयति । फलपुष्प पल्लवानि समानयति । मम कर्मणि सहायकः भवति । रहसि सकौतुकं पश्यति ।

विलासिनी — एतावन्मात्रेण सः त्वयि बद्धानुरागः इति कथं भाव्यते ।

देवयानी — आवयोः हृदये जानीतः विलासिनि । हृदये प्रणय वचनैः सगूढं रहसि भाषेते ।

विलासिनी — सखि ! देवयानि ! त्वं न जानासि । सः देवकुमारः । भवती राक्षस गुरोः शुक्राचार्यस्य कुमारी । अपिच लोके एवं प्रथा विद्यते, यत् जन्मतः सुराऽसुराणां कलहः भवति, नतु कल्याणमिति ।

देवयानी — विलासिनी ! प्रेम जाति वर्गान् न जानाति ।

विलासिनी — देवयानि ! प्रेमइति न वक्तव्यम् । किन्तु कामः इति कथय ।

देवयानी — तथा किमर्थं वक्तव्यम् ।

विलासिनी — देवयानि ! प्रेमकामयोः महदन्तरं विद्यते ।

देवयानी — विलासिनी ! अङ्गीकरोमि ते वचनं । कामः इति भणामि । कामः वर्णं न जानाति । यदि सः जानाति सर्वदा सर्वथा तृणी करोति तत् वर्णम् । कामः स्वच्छन्द वृत्तिः राजते ।

विलासिनी — यथा रोचते ते तथा कुरु ।

देवयानी — इतः पश्य सखि ।

सायं सन्ध्या-रक्तदेहोंशुमाली । रक्तः पूर्णं चुम्बतीहप्रतीचीम् ।।
गाढं श्रान्तः सर्व लोकः प्रयाति । स्वीयं गेहं पूर्णं सौख्यायतूर्णम् ।।

तरणिः पश्चिमाम्बुधौ पतति । एहि गच्छावः । अधुना कचः गोभिस्साकं प्रत्यावृत्तः भवति । तं द्रष्टुं मे मनः त्वरयति । तस्य दर्शनेन विना स्थातुं न शक्नोमि । (इति निष्क्रान्ते)

(यवनिकापतति)

☆ ☆ ☆

चतुर्थं दृश्यम्

शुक्रः — (भूमौ उपविश्य आसवं पिबति । देवयानी द्वारि स्थित्वा कचस्यागमनं निरीक्षन्ती तिष्ठति । गवां अम्बारावाः श्रूयन्ते)

देवयानी — (ससंभ्रमं पितरमुपसृत्य) तात । गावः समागताः । किन्तु कचः न संलक्ष्यते । तात ते अग्निहोत्रः आहुतः । सूर्यश्चास्तंगतः । किंतु कचः न संदृश्यते । तात वने व्याघ्रादयः विचरन्ति । तेभ्यः तस्य न किंचित् बाधा मा भूयात् इत्येवं मन्ये । जनक । तं विना नाहं जीवेयम् । सत्यं ब्रवीमि ते । सः ब्रह्मचारी । तपोधनश्च : सः कर्मसु दक्षः । तस्यागमन पर्यन्तं नाहं भोक्ष्ये । तस्यामार्गान्वेषणं करिष्ये । अयं मे प्रियवत्तमः । अभिरूपः । (इतिभय कम्पिता रोदिति)

शुक्रः — पुत्रि मा बिभेहि । अयमापन्नः नहि अयं सजीवो बभूव ।

देवयानी — तात, किं भणसि ?

शुक्रः — प्रशान्त चित्ता श्रुणु भवती । अयं दानवैः गुरोः पुत्रः इति संहतः दग्धश्च । तत् दग्धचयं सुरायां मिश्रणं कृत्वा दानवाः मे अयच्छन पातुं । अविचारः सुरालोलुपोऽहं तां सुरां अपिबम् । सः मम उदरे आसीत् । सः उदरे मत्सकाशात् मृत संजीविनीं विद्यां अभ्यस्य मदीयाऽज्ञया मे कुक्षि विदार्य विप्रः बहिः निर्विचक्राम । सः जीवन आस्ते । बाले अद्य प्रभृति सुरापानमहं विसृजामि । सुरापायिनां मतिः मन्दः भवति इतिशपामि । कचः श्वः प्रभाते परिसमाप्त विद्यः त्रिदशालयं गच्छति । मा विचारय । मारोदि । बालें कचः आवां द्रष्टुं समागच्छति । पश्य ।

राहुमुक्तइवाब्जोऽसौ । निर्गतश्चोदरान्मम ॥
विराजते यथापूर्वं । परिपूर्णं कलानिधिः ॥

देवयानी — तातगच्छाम्यहं संगीत शालाम् । (इति निष्क्रान्ता)

(ततः प्रविशति कचः)

कचः — भार्गव ! अभिवादये (इति नमस्करोति) भवतां अनुज्ञया, करुणया, कृपया, परिसमाप्त विद्यः अभवम् । मे मनः त्वरते त्रिदशालयं गन्तुं । मां गन्तुमाज्ञापयन्तु भवन्तः ।

शुक्रः — कच ! निष्कण्टकं अतिसुखदं ते मार्गं भवतु गच्छ । (इत्याशीः प्रददाति)

कचः — आचार्य, भगिनी देवयानी कुत्र ।

शुक्रः — कच ! देवयानी तवागमनं निरीक्षन्ती इदानीमेव संगीत शालां गतवती । तत्र तां द्रक्ष्यसि ।

कचः — कवे ! गच्छाम्यहं तां द्रष्टुम् ।

शुक्रः — आम् गच्छ ।

(यवनिकापतति)

पंचमं दृश्यम्

देवयानी — (सर्वालङ्कार भूषिता संगीत शालायां उपविश्य आत्मगतम्) कचः त्रिदशालयं गच्छति । अधुना मत्समीपं समागमिष्यति । निर्भीका तमनुसरेयम् । यदि मयि सः अनुरक्तः वा न वा विचार्य, अनुरक्तश्चेत् परिणेतुं प्रक्ष्यामि । मयि अननुरक्तश्चेत् तं बलात् आलिङ्गय सुमुखमनस्कं करिष्यामि । यदि मां तिरस्करोति तर्हि तं शपेयम् । स्त्रीबुद्धिः प्रळयान्तका इति दर्शयेयम् । (ततः प्रविशति कचः)

कचः — देवयानि ! अहं समाप्तविद्यः । अधुना त्रिदशालयं गच्छामि । अहं तव दाक्षिण्येन अनुकम्पया स्नेहेन अनुगृहीतोऽस्मि । कथान्तरेषु स्मर्तव्योऽस्मि । नाहं विस्मरिष्यामि ।

देवयानी — कच ! त्वं समाप्त विद्यः । मां भक्तां भजितुमर्हसि । विधिवत् मंत्र पुरस्सरं मम पाणिं गृहाण । अहं त्वयि अनुरक्ता । त्वं ब्रह्मचारी असि । मयासार्धं वसन् मां संतोषयन् वादयन् मया नृत्यन् आसीः । त्वं मम हृदि सर्वदा निवससि ।

कचः — सुभमे ! यथा तवपिता मम पूज्यः, मान्यः, तथा त्वं पूजनीयतरा असि । भद्रे त्वं पूज्या गुरुपुत्री । शुक्रः तव पिता, मम गुरुः ।

देवयानी — त्वं मे पितुः पुत्रः नहि । त्वं बृहस्पति पुत्रोऽस्मि । तस्मात् द्विजोत्तम त्वं मम मान्यः पूज्यश्च । कच ! त्वं न जानासि मे सौहार्दं, अनुरागं, उत्तमां मां त्यक्तुं नार्हसि । अहं त्वयि अनुरक्ता । (इति हावभावादिकं करोति, तस्य पाणिग्रहणं कर्तु उद्युक्ता भवति)

कचः — (किंचित् दूरं अपसृत्य) देवयानि ! त्वं धर्मतः मम भगिनी । त्वयि मे मन्युः न विद्यते । विशालाक्षि ! मां त्रिदशालयं गन्तुं आदिश । पथिमे शिवमाशंस । कथान्तरेषु धर्मस्य अविरोधेन स्मर्तव्योऽस्मि । सुभगे ! अप्रमत्ता मम गुरुं नित्यमाराधय ।

देवयानी — कच ! इयन्तं कालं त्वय्यहं अनुरक्ता, आसक्ताच । स्त्रीणां हृदयभावनां त्वमनभिज्ञोऽसि । त्वमरसिकोऽसि ।

सुन्दरं पुरुषं दृष्टवा । मनोभ्रान्तिर्भविष्यति ।
स्त्रीणां जगति सर्वसां । रसज्ञानां विशेषतः ॥

कचः — देवयानि! अधर्मचारिणां कामुकानां इयं दुरवस्था भविष्यति, न मादृशानां ।

देवयानी — कोऽयमन्तरः कामुकानां, अपिच युष्मादृशानाम् ।

कचः — कामुकाः सत्वगुणरहिताः, विचारहीनाः, अत्रत्याः इव । प्रेमिकाः अतिशय सत्वगुणोपेताः तत्रत्याः इव । सर्वमेतत् त्रिगुणात्मक व्यत्ययरुपं भवति ।

देवयानी — कच ! त्वदीया कल्पना समयानुकूला । विरम ते भाषणम् । जगति स्त्रीणां स्वैरकामितं लघुरुपं न्यक्कृतरूपं च भवति पुरुषाणां ।

स्त्रीकामनां नधुनीहि । अमङ्गलं तत् ते भवति । अरे कच ! किमर्थं अप्रस्तुत सल्लापैः कालं व्ययं करोषि । एहि ।

कवोष्ण-चुम्बनैस्तूर्णं । गाढाऽलिङ्गन सौख्यदैः ।
कुरूरे मे कुचद्वन्द्वम् । चूर्णं निष्पीडनैः कच ॥

(इति कचं गाढमालिङ्गितुमिच्छति)

कचः — (क्रोधेन) पुँश्चलि ! अविनयं चरसि । अपक्रमं विधीयसे शुक्राचार्याणां । नगुरुद्रोही भवेयम् । कामः अन्धः भवति । सः किंकर्तव्यं किं अकर्तव्यं न जानाति । धर्मः तेजस्वी भवति, विचार विचक्षणः भवति ।

देवयानी — शुक्राचार्याणां गेहः कलाविलसितः । एतत् स्थानं कला-स्थानं, कलत्र स्थानंच । अत्र शुक्र दृष्टिः अवश्यं भविता ।

कचः — देवयानि ! सर्वदा मम गुरु दृष्टिः विद्यते । न कापि हानिः भवति मे । गुरुः संकट निवारकः ।

देवयानी — कच, त्वं छान्दसः, मूर्खः । त्वं याचितः मया, यतः धर्म कामार्थे प्रत्याख्यास्यसि ततः न ते विद्या सिद्धि गमिष्यति । (इति शापं ददाति ।

कचः — देवयानि, गुरुपुत्रीति कृत्वाहं प्रत्याचक्षे । भवत्याः यः कामः सः न तथा भविष्यति, यथा ते पाणिं ऋषि पुत्रो ग्रहिष्यति । त्वं मां आत्थ, न ते विद्या फलिष्यति इति । तस्मात् विद्यामेनां अध्यापयिष्यामि यस्मै कस्मै, तस्य विद्या फलिष्यति । (इतिशप्त्वा त्रिदशालयं गच्छति कचः)

देवयानी — (रुदन्ती) अहो मे दौर्भाग्यम् ।

निराश्रया मे भुवि यौवन-श्रीः । गतं वयः प्रेम-रसं विनैव ।
निकेतनें तिष्ठति भार्गवश्च । तथापि भोक्तव्यमहो स्वकर्म ॥

मम सर्वं यत्नः शिथिलितः । सर्वा मे यौवन श्रीः निराश्रया ।धिक् मे यौवनं । धिक् मे जीवनम् । (इति रुदन्ती गच्छति)

(यवनिकापतति)

☆ ☆ ☆

पण्डित : ओगेटि परीक्षित शर्मा, एम्.ए.

जन्म : १० ऑगस्ट १९३०

तेलगू-संस्कृत भाषाद्वय क्षेत्रे प्रथितयशाः कविः नाटककारश्च ।

प्रकाशितं संस्कृत काव्यपञ्चकम्

१) ललित गीता लहरी (गेय गीत संग्रहः)

२) यशोधरा महाकाव्यम् (अखिल भारतीय कालिदास पुरस्कारेण सन्मानितम्)

३) सावित्री (नाटकम्)

४) अक्षय गीत रामायणम् (सप्तपदी)

५) कच-देवयानीयम् (नाटकम्)

प्रकाशनोन्मुखं साहित्यम्

१) प्रतापराणायनम् (महाकाव्यम्)

२) ते हि नो दिवसा गतः (आत्मचरितम)

३) सौन्दर्य मीमांसा

४) विश्वनाथ कविता (तेलगू)

5) Pen-Flowers (English Poetry)

भाषाधिकारी (तेलगु) भाषासंचनालयः
विभागीय-कार्यालयः न्यू सेण्ट्रल बिल्डिङ्ग (द्वितीय-भूमिका)
पुण्यपत्तनम् (महाराष्ट्र-भारत ४०० ००१.